

Levenskunst en levenseinde

*Achtergronden van een christelijke kijk
op levenseinde en euthanasie*

Daan van Schalkwijk

Lambert Hendriks

Inhoud

Inleiding: een persoonlijk en complex onderwerp.....	4
Context van het debat.....	5
Waarom wij?	7
In dit boekje.....	8
Hoofdstuk 1: Belangrijke waarden.....	10
Waardigheid.....	10
De natuur	11
Vrijheid en Redelijkheid	12
Pluraliteit en eenheid	16
Seculariteit	17
Relationaliteit	19
Normen	22
Zingeving.....	22

Hoofdstuk 2: Levenskunst.....	24
Kunst van het leven, lijden en sterven	26
Een persoon ontmoeten.....	26
Ontwikkeling in de praktijk.....	27
Een goede relatie, wat is dat?.....	27
Goede manieren en deugd	29
Resultaat en intentie	33
Een vrij wij als maatschappij.....	34
Gegeven om te beheren.....	36
De zin van lijden.....	38
Wat God eigenlijk vraagt	39
Hoofdstuk 3: Levensende	42
Palliatieve zorg en euthanasie	42
Ethische principes	44
Regelgeving.....	45
Cultuur.....	46
Gelovig of niet?.....	46
Over de schrijvers	48
Dankwoord	50

Inleiding: een persoonlijk en complex onderwerp

Er is niets persoonlijker dan overlijden. Je sterft zoals je geleefd hebt, zeggen mensen wel eens. En als er geen twee mensen zijn die hetzelfde leven, heeft het dan wel zin om een boekje te schrijven over het einde van ons leven?

Het feit dat overlijden zo iets persoonlijks is, maakt het onderwerp zeker ingewikkeld. Maar tegelijkertijd ontkomen we er niet aan; ieder van ons persoonlijk, en Nederland als land en maatschappij. Er zijn flinke discussies over hoe we moeten omgaan met levenseinde, en het onderwerp heeft een belangrijke plek in het huidige regeerakkoord. We moeten er dus toch wat mee, al is het thema complex.

De boodschap van dit boekje gaat nog een stap verder. Niet alleen *moeten* we wat met het thema van levenseinde, we *kunnen* er ook wat mee. Onze postmoderne cultuur zegt al snel: als iets persoonlijk is, is het subjectief. Daarmee wordt al snel bedoeld: het is niet mogelijk om er redelijk over na te denken. Maar wat we hier zullen zien, is dat we ook over persoonlijke dingen best na kunnen denken. Iedereen wil, diep van binnen, bemind worden. Iedereen wil waardig, als persoon, behandeld worden. Tegelijk kunnen we ook allemaal een gebroken hart hebben, of cynisch zijn. Het meest intieme is soms ook het meest universele. Dat geeft hoop dat we ook over een persoonlijk onderwerp als levenseinde toch zinnige dingen kunnen zeggen die voor iedereen opgaan.

Toch wordt dat nadenken nog extra ingewikkeld als er religieuze elementen een rol spelen, want niet iedereen gelooft hetzelfde. Het levenseinde is zeker een onderwerp waarbij religie een rol

speelt. Maar dat een opvatting religieus geïnspireerd is, wil niet per sé zeggen dat die opvatting onredelijk is. En over een redelijke opvatting valt op een academische manier te reflecteren. Dat is dan ook wat dit boekje probeert te zijn: een academische reflectie op de achtergronden van het debat rond levenseinde. Dan in het bijzonder over een christelijke visie op het levenseinde en hoe zich die verhoudt tot een liberale visie, twee visies op de zaak die in ons huidige bestel een belangrijke invloed hebben.

In onze ervaring stellen veel mensen zich de vraag: waarom zijn christenen vaak zo terughoudend over euthanasie en andere vormen van vrijwillig levenseinde? Dit boekje probeert een inzichtelijk antwoord te geven op die vraag, en ook een handvat te bieden aan niet-gelovigen om te zien in hoeverre ze zich in deze visie kunnen vinden.

Context van het debat

Er zijn een aantal recente gebeurtenissen die van belang zijn voor het huidige publieke debat. Op 23 mei van dit jaar werd de derde wetsevaluatie van de 'Wet toetsing levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding' gepresenteerd. De cijfers die daarin staan geven aan dat het aantal jaarlijkse euthanasiegevallen in Nederland de afgelopen vijf jaar met meer dan de helft is gestegen (van rond de 3900 in 2010 naar rond de 6800 in 2015). Een citaat uit deze evaluatie luidt:

"Van de Nederlandse burgers gaf 70 % aan wel eens na te denken over medische beslissingen rond het levenseinde. Het vaakst werd nagedacht over euthanasie (47 %) (...) Het is opmerkelijk dat de percentages mensen die wel eens nadenken over medische

beslissingen rond het levenseinde in 2016 ten opzichte van 2010 eerder af- dan toegenomen zijn.”¹

Met andere woorden: mensen denken minder vaak na over medische beslissingen rond het einde van het leven, maar als ze erover nadenken denken ze in meer dan de helft van de gevallen na over euthanasie. Toen ik laatst een oud-student van mij sprak, en dit vertelde, was zijn eerste reactie: maar waar moet je dan verder nog over nadenken? Na daar even bij te hebben stilgestaan, kon hij meer bedenken. Maar deze eerste reactie spreekt boekdelen en is een verdere motivatie voor dit boekje.

Andere discussies die op het moment spelen gaan over “voltooid leven”, een wetsvoorstel dat het voor ouderen mogelijk maakt om hun leven te beëindigen als zij zelf hun leven voltooid achten. Een ander initiatief heet “Waardig ouder worden” en bestaat uit een manifest met tien punten, die betrekking hebben op het verbeteren van de zorg voor ouderen. In dit boekje zullen we niet direct op deze discussie en dit initiatief ingaan, maar wel wat helderheid proberen te krijgen over de achterliggende principes.

Tenslotte verdient het boek “Het goede levenseinde in casussen”² dat rond dezelfde tijd als dit boekje gepresenteerd wordt, een vermelding. Dit boek is gericht op de praktijk van de zorg, en wil zorgverleners en zorgvragers helpen keuzes te maken die beter bij de patiënt passen. Voor lezers die meer inzicht willen in de huidige medische praktijk, en verder willen nadenken na dit boekje te hebben gelezen, is het zeker een aanrader.

¹ Onwuteaka-Philipsen et al. *Derde evaluatie Wet toetsing levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding.*

² Theo Boer, Bart Cusveller, Bart Koopman, Dirk-Jan Bakker. *Het goede levenseinde in casussen.* Bohn Stafleu van Loghum 2017. ZonMw, 2017. P 84.